ทัศนะทางสังคมและปรัชญาชีวิตใน "ก็องดิด" ของวอลแตร์

อมรรัตน์ นิโครธานนท์*

วอลแตร์, ค.ศ. ๑๖๙๔–๑๗๗๘

ฟรองซัว–มารี อารูเอต์ (François–Marie Arouet) ในนามปากกาว่า วอลแตร์ (Voltaire) เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในฐานะนักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งของโลกและเป็นนักประพันธ์เรืองนามแห่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ วอลแตร์มีอัจฉริยภาพในงานประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ผลงานของเขาเป็นงานประเภทประเทืองปัญญา เพราะมักจะแฝงข้อคิดเห็นว่าด้วยปรัชญาและการวิพากษ์วิจารณ์เชิงเสียดสีประชดประชันด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนา

วอลแตร์เกิดในปี ค.ศ. ๑๖๙๔ ที่กรุงปารีส ได้รับการศึกษาอบรมจากพระนิกายเยซูอิตและเริ่มมีชื่อเสียงเมื่ออายุ ๒๔ ปี จากการประพันธ์โศกนาฏกรรมเรื่อง *เออดิป* (OEdipe) แต่ต่อมาวอลแตร์ต้องลี้ภัยไปอยู่ในประเทศอังกฤษเนื่องจากมีเรื่องบาดหมางกับขุนนางผู้หนึ่ง วอลแตร์ชื่นชมเสรีภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนาของประเทศอังกฤษมากและได้ประพันธ์ *จดหมายจากอังกฤษ* (Lettres anglaises) เพื่อเสียดสีโจม

*อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาฝรั่งเศส คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ตีระบบการเมืองและสังคมแบบเก่าของฝรั่งเศส วอลแตร์ลี้ภัยอยู่หลายประเทศและใช้ชีวิตตามราชสำนักต่างๆ เช่นประเทศปรัสเซียและเยอรมัน เขานำประสบการณ์การผจญภัยมาบรรยายในงานนวนิยายเรื่อง *ก็องดิด* เขาใช้ชีวิตบั้นปลายอย่างสงบสุขในการทำไร่ที่แฟร์แนย์ (Ferney) เช่นเดียวกับตอนจบของเรื่อง *ก็องดิด* วอลแตร์สิ้นชีวิตลงในปี ค.ศ. ๑๗๗๘

นวนิยายเรื่อง*ก็องดิด* มีความยาว ๓๐ ตอน เริ่มเรื่องโดยการแนะนำก็องดิดตัวละครเอกแล้วดำเนินเรื่องให้เดินทางผจญภัยไปในประเทศต่าง ๆ ทั้งประสบความเลวร้ายนานัปการ แม้ก็องดิดเตะโตมาในปราสาทของบารอนแห่งทันเดอร์–เท็น–ทร็อง (Thunder–Ten–Tronckh) แห่งแคว้นเวสฟาลี (Westphalie) แต่เขาไม่ได้รับการเลี้ยงดูเอาใจใส่อย่างดีเพราะเป็นบุตรนอกกฎหมายของน้องสาวบารอนกับขุนนางผู้หนึ่ง อย่างไรก็ตาม ก็องดิดได้รับการศึกษาวิทยาการและการถ่ายทอดลัทธิมองโลกในแง่ดี "ทุกอย่างดีในโลกที่ดีที่สุด"[๑] และแนวคิดที่ว่า "ไม่มีผล ถ้าปราศจากเหตุ"[๒] จากนักปราชญ์ชื่อ ปองกลอส (Pangloss) ก็องดิดต้องถูกขับไล่ออกจากปราสาทเพราะไปหลงรักคุเนก็อง (Cunégonde)

ธิดาของบารอน จากนั้นก็องดิดก็ประสบชะตากรรมที่เคราะห์ร้ายมาตลอดนับจากถูกบังคับเกณฑ์ทหาร ถูกลงโทษตามพิธีกรรมทางศาสนา แต่ครั้งหนึ่งก็องดิดโชคดีได้มีโอกาสพบเมืองสมบูรณ์แบบเอลโดราโด (Eldorado) และเมื่อออกจากเอลโดราโดก็ต้องเผชิญความทุกข์ยากอีกเพราะถูกหลอกลวงจนแทบจะสิ้นเนื้อประดาตัว แต่ในที่สุดก็ได้พบอาจารย์ปองกลอสที่ตกอับจนกลายเป็นคนพายเรือและคุเนก็องคนรักแสนสวยที่กลายเป็นคนหน้าตาน่าเกลียด ในตอนท้ายของ

---

[๑] Tout est bien dans le meilleur des mondes possibles.

[๒] Il n'y a pas d'effet sans cause.

เรื่องก็องดิดซื้อที่ดินผืนหนึ่ง ทำไร่ และใช้ชีวิตอย่างสงบสุข

ทัศนะวิพากษ์วิจารณ์ทางสังคม

นวนิยายเรื่องก็องดิด เป็นผลงานของวอลแตร์ที่สะท้อนให้เห็นทัศนะทางสังคมซึ่งมิใช่สังคมฝรั่งเศสเท่านั้นแต่เป็นสังคมของยุโรปโดยทั่วไป วอลแตร์เสียดสีและต่อต้านความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะโจมตีสถาบันทหาร สถาบันศาสนา คัดค้านเรื่องการทำสงครามแย่งอาณานิคม และการกดขี่ทาสและยังได้กล่าวพาดพิงถึงสังคมชั้นสูงตลอดจนลักษณะสังคมเมืองและอำนาจเงินตราอย่างเห็นได้ชัด

วอลแตร์โจมตีสถาบันทหารในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ไม่ว่าจะเป็นการบังคับเกณฑ์ทหารหรือลงโทษทหาร การบังคับเกณฑ์ทหารจะเริ่มเมื่อชายฉกรรจ์อายุ ๑๖ ปี ใช้วิธีล่อใจให้มาเป็นทหารโดยจ่ายเงินอย่างงามและเลี้ยงอาหารอย่างดี ส่วนการลงโทษหนีทหารนั้นโหดร้ายมาก ในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ พวกหนีทหารจะถูกทุบตี ในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ แม้ในยามสงบพวกหนีทหารจะถูกตัดจมูกและหู แล้วนำไปแขวนคอหรือยิงตาย

ใน *ก็องดิด* วอลแตร์คัดค้านการลงโทษที่ป่าเถื่อนโดยเฉพาะการลงโทษที่มีมาตรการไม่สมเหตุสมผล ก็องดิดถูกกล่าวหาว่า หนีทหาร จึงถูกลงโทษ "พวกทหารถามก็องดิดตามกฎหมายว่า เขาจะชอบการลงโทษวิธีไหนมากกว่า ถูกเฆี่ยน ๓๖ ที หรือถูกยิงสมอง ๑๒ นัดพร้อมกันทีเดียว แม้ว่าทหารจะได้พยายามบอกว่าผู้ต้องโทษมีเสรีภาพในการเลือก แม้ไม่ชอบทั้ง ๒ วิธีแต่ก็จำเป็นต้องเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง"[๓]

ความชั่วร้าย และความอยุติธรรมอีกแง่มุมหนึ่งของสถาบันทหารที่วอลแตร์เสนอแก่ผู้อ่าน คือ การประหารชีวิตแม่ทัพเรือชาวอังกฤษคนหนึ่ง เนื่องจากเขาไม่สามารถรบชนะอีกฝ่ายหนึ่งได้ วอลแตร์ประชดประชันไว้อย่างเจ็บปวด "เขาตอบก็องดิดว่า เป็นแม่ทัพเรือ ทำไมต้องสังหารแม่ทัพเรือ ที่ต้องสังหารแม่ทัพเรือเพราะว่าเขาไม่ได้เข่นฆ่าคนมากพอ เขาปล่อยให้แม่ทัพเรือชาวฝรั่งเศสเป็นฝ่ายได้เปรียบในการรบ และเขาไม่เข้าประชิดฝ่ายตรงข้าม....แต่ในประเทศนี้เป็นการดีที่บางครั้งจะสังหารแม่ทัพเรือ เพื่อให้กำลังใจผู้อื่น"[๔] จากข้อความนี้จะเห็นได้

---

[๓] Voltaire, *Candide*, Bordas : Paris, P. 46.

[๔] Ibid, PP. 147-148.

ว่า ลัทธิชาตินิยมเข้ามามีบทบาทสำคัญ ผู้บัญชาการทหารจะอ่อนข้อหรือปรานีให้กับฝ่ายศัตรูไม่ได้ และจะต้องใช้ยุทธวิธีการรบทุกทางที่จะให้ชาติตนเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะ ความปราชัยถือว่าเป็นการเสียศักดิ์ศรีของชาติและโทษที่ได้รับคือประหารชีวิตเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่าง วอลแตร์เห็นว่า การกระทำเช่นนี้เป็นการทำลายชีวิตมนุษย์ที่โหดร้ายราวกับว่าชีวิตมนุษย์นี้ไร้ค่า

วอลแตร์โจมตีสถาบันศาสนาอย่างรุนแรง เขาเห็นความอยุติธรรมและความไร้สาระของศาลศาสนาหรือเรียกว่า Inquisition เป็นการสอบสวนพิพากษา ตัดสินโทษทางคริสต์ศาสนาโดยพระคาทอลิก จะจับพวกนอกรีตซึ่งได้แก่ พ่อมด แม่มด ยิว มุสลิม หรือแม้แต่คนที่นับถือนิกายโปรแตสแตนท์มาไต่สวนและตัดสินโทษอย่างไร้ความเป็นธรรม โทษที่ได้รับคือ เฆี่ยนตี แขวนคอ และบูชายัญ ศาลศาสนานี้เริ่มมีทั่วยุโรปตั้งแต่สมัยยุคกลางยกเว้นประเทศอังกฤษ ส่วนใหญ่ยกเลิกในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ แต่ยังมีหลงเหลืออยู่ในประเทศสเปนและประเทศโปรตุเกส

วอลแตร์เกลียดชังพวกคลั่งศาสนา เขาถือว่า การจับคนมาเผาทั้งเป็นและทำทารุณกรรมตามพิธีทางศาสนาเป็นการเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์และร้ายยิ่งกว่านั้นเป็นการทำลายค่าของความเป็นมนุษย์อย่างสิ้นเชิง ใน *ก็องดิด* พระมีความเชื่องมงายว่า การบูชายัญ (auto–da–fé) จะหยุดยั้งแผ่นดินไหวได้จึงจับคนมาทรมานและเผาทั้งเป็น ก็องดิดและปองกลอสถูกจับโดยไม่ได้กระทำผิด ปองกลอสถูกแขวนคอและก็องดิดถูกเฆี่ยนตีพร้อม ๆ กับเสียงเพลงสวด ชายคนหนึ่งถูกจับเพราะตัวเองซึ่งเป็นพ่อทูนหัวสมรสกับแม่ทูนหัว[๕] เป็นการตั้งกฎความสัมพันธ์ที่ไร้เหตุผล หรือความคับแคบที่ไม่ยอมรับความแปลกแยกทางศาสนา เช่น จับยิวชาวโปรตุเกส ๒ คนขณะกินไก่โดยลอกส่วนที่เป็นไขมันทิ้งไป ในที่สุด ๒ คนถูกเผาทั้งเป็นเป็นการลงโทษทางศาสนาที่เหี้ยมโหด

วอลแตร์สะท้อนภาพพระที่ใจแคบไร้มนุษยธรรม สนทนาเรื่องอภิปรัชญาธรรมแต่ไม่ได้ช่วยแก้ไขความทุกข์ยากที่เป็นจริงของมนุษย์ ในเรื่องก็องดิดตัวละครเอกตกระกำลำบาก หิวโหย ไร้ที่พึ่ง และขอความอนุ

---

[๕] ตามหลักคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก ห้ามมีการสมรสระหว่างชายและหญิง ที่รับเป็นพ่อทูนหัว และแม่ทูนหัวในการทำพิธีรับศีลล้างบาปของเด็กคนเดียวกัน

เคราะห์จากพระที่กำลังเทศน์เรื่องการบริจาคทาน ก็องดิดขอเพียงขนมปังเท่านั้น แทนที่พระจะสงเคราะห์เขา กลับตั้งคำถามที่ไร้ประโยชน์ "ผมต้องถูกขับไล่ให้ไกลจากคุณคุเนก็อง และถูกทุบตี ผมจึงต้องขอขนมปังจนกว่าผมจะหามาได้เอง ก็จำเป็นต้องเป็นอย่างนี้แหละครับ นักเทศน์ถามว่า เพื่อนของฉัน คุณเชื่อว่า พระสันตปาปาเป็นปฏิปักษ์กับพระเยซูคริสต์หรือไม่ ก็องดิดตอบว่าผมยังไม่เคยได้ยินเรื่องนี้มาก่อน แต่พระสันตปาปาจะเป็นปฏิปักษ์กับพระเยซูคริสต์หรือไม่ก็ตาม ผมไม่มีขนมปังกินครับ อีกคนหนึ่งพูดขึ้น แกไม่สมควรที่จะกิน ไปซะเจ้าคนจรจัด เจ้ายาจก อย่าให้ฉันต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับแกเลย"[๖] เมื่อพินิจพิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นว่า การที่มนุษย์ใจร้ายและไร้เหตุผลเป็นเพราะมนุษย์ตกเป็นเหยื่อของความโง่เขลา ความเชื่องมงาย และความบ้าคลั่งศาสนา

ก่อนที่จะกล่าวถึงทัศนะของวอลแตร์ต่อการแสวงหาอาณานิคมและทาสนั้นเราควรจะทราบประวัติความเป็นมาเรื่องอาณานิคมพอสังเขป ในสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ประเทศสเปนและโปรตุเกสเป็นผู้นำในการแสวงหาอาณานิคมและได้ดินแดนใหม่ไว้ในครอบครองมากมายตั้งแต่แคนาดา อเมริกาใต้ อินเดีย ตลอดจนแอฟริกา ต่อมา ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศสก็ตื่นตัวเรื่องอาณานิคม ประเทศเหล่านี้ได้ทำสงครามแก่งแย่งอาณานิคมและในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ แอฟริกาก็กลายเป็นแหล่งค้าทาสซึ่งพวกผิวขาวจะจับพวกนิโกรไปขายในทวีปอเมริกา[๗] หลายประเทศในยุโรปจึงร่ำรวยมั่งคั่งเพราะได้ทรัพยากรมากมายจากประเทศอาณานิคม กลุ่มชนชั้นสูงก็ใช้ชีวิตอย่างสุขสบาย

ผู้ประพันธ์ไม่เห็นด้วยกับการทำสงครามแก่งแย่งอาณานิคม เขาเขียนบรรยายเชิงประชดประชันว่า อังกฤษและฝรั่งเศสต้องทำสงครามกันเพียงเพื่อแย่งดินแดนผืนเดียวคือแคนาดาซึ่งไม่คุ้มค่ากับการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง สิ่งที่วอลแตร์ทนไม่ได้ซึ่งเป็นผลจากการแสวงหาอาณานิคมคือการค้าทาส ซึ่งได้กลายเป็นเรื่องถูกต้องตามกฎหมาย เขาพยายามปกป้องสิทธิมนุษยชน เพราะเห็นว่ามนุษย์มีอิสรภาพและเท่าเทียมกัน เขาต่อต้านการเป็นทาส และการลงโทษทาสซึ่งเป็น

---

[๖] Voltaire, **Candide**, Bordas; Paris, pp. 49-50.

[๗] เจริญ ไชยชนะ, ประวัติศาสตร์สากลสมัยใหม่, กรุงเทพ ฯ : อมรการพิมพ์, หน้า ๒๘๗.

การกระทำที่ขัดแย้งกับคำสอนทางศาสนาว่าทุกคนเป็นพี่น้องกัน วอลแตร์ถ่ายทอดความคิดนี้ผ่านคำพูดของนิโกร "นักเทศน์ชาวฮอลแลนด์ที่ให้ผมเปลี่ยนศาสนา บอกกับผมทุกๆ วันอาทิตย์ว่า เราเป็นลูกอดัมทั้งผิวขาวและผิวดำ....แต่ถ้านักเทศน์พูดความจริง เราก็เป็นพี่น้องร่วมปู่ย่าเดียวกัน"[๘]

ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์มักจะถูกลบเลือนเพราะความโหดร้ายและความโง่เขลาเบาปัญญาของมนุษย์ด้วยกันเอง วอลแตร์สะท้อนภาพน่าเวทนาของนิโกรที่เมืองสุรินัมถูกตัดแขน ตัดขา เพราะทำงานสนองความต้องการของคนผิวขาว เขาต้องพิการเพราะคนผิวขาวใช้กฎการค้าทาส "เมื่อเราทำงานในโรงงานน้ำตาลและเมื่อเครื่องโม่น้ำตาลตัดนิ้วเราขาด เขาก็ตัดมือเรา เมื่อเราต้องการหนี ก็ตัดขา ฉันอยู่ในทั้งสองกรณี นี่คือสิ่งที่ได้รับตอบแทนจากการที่คุณได้กินน้ำตาลในยุโรป"[๙]

ในคริสต์ศวรรษที่ ๑๘ ระบบการเมืองการปกครองในระบบเก่าคือ สมบูรณาญาสิทธิราชกำลังสั่นคลอน ชนชั้นสูง (Aristocratie) เริ่มหมดบทบาทและความสำคัญลงในสังคม ชนชั้นใหม่ที่เริ่มเข้ามามีบทบาทแทนคือ ชนชั้นกลาง (Bourgeoisie) ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงไม่น่าแปลกใจที่วอลแตร์จะเริ่มต้นนวนิยายเล่มนี้ โดยให้ก๊องดิดใช้ชีวิตวัยเยาว์ที่ปราสาททันเดอร์-เท็น-ทร็องของชนชั้นขุนนาง และในตอนท้ายของเรื่องเขากลับใช้ชีวิตง่าย ๆ ทำไร่ทำสวนซึ่งทำให้ผู้อ่านตระหนักถึงชัยชนะของชนชั้นกลางในที่สุด

วอลแตร์เสนอภาพของสังคมชั้นสูงได้ชัดเจน ปราสาททันเดอร์-เท็น-ทร็อง เป็นตัวแทนของสังคมศักดินา สามัญชนหรือชาวนาเป็นฝ่ายทำงานหนัก ชนชั้นสูงมีอำนาจและใช้ชีวิตอย่างฟุ่งเฟ้อ ยามว่างก็ล่าสัตว์ "บารอนเป็นขุนนางที่มีอำนาจมากคนหนึ่งของแคว้นเวสฟาลี ปราสาทมีประตูบานหนึ่งและหน้าต่างหลายบาน ห้องโถงใหญ่ของท่านตกแต่งด้วยพรม สุนัขทุกตัวในลานเลี้ยงสัตว์จะกลายเป็นสุนัขไล่เนื้อได้ถ้าต้องการ คนเลี้ยงม้าก็กลายเป็นคนช่วยล่าสัตว์ได้ บาทหลวงก็กลายเป็นอนุศาสนาจารย์ได้เช่นกัน ทุกคนเรียกท่านว่า ท่านสาธุคุณ และจะ

---

[๘] Voltaire, **Candide**, p. 118.

[๙] Ibid., pp. 117-118.

หัวเราะเมื่อท่านเล่านิทานให้ฟัง"[๑๐] คุเนก็องคู่รักของก็องดิดเป็นตัวแทนของชนชั้นสูงที่มีความเป็นอยู่หรูหรา และหลงใหลอยู่กับความเจริญทางวัตถุ จะเห็นได้จากตอนที่คุเนก็องร้องไห้คร่ำครวญเมื่อทราบว่า เงินและเพชรพลอยถูกขโมยไป ส่วนพี่ชายคุเนก็องก็เป็นตัวอย่างของการถือยศถือศักดิ์แบ่งชนชั้นจนกลายเป็นความอคติ เขาไม่ยอมให้น้องสาวสมรสกับก็องดิด ทั้งๆ ที่ก็องดิดเป็นคนดี "บารอนตอบว่า เจ้าอวดดี เจ้ากล้าขอแต่งงานกับน้องสาวฉันซึ่งสืบทอดเชื้อสายผู้ดีถึง ๗๒ ชั่วคน"[๑๑] อย่างไรก็ตาม ท้ายที่สุดก็องดิดก็ฆ่าพี่ชายคุเนก็อง จึงอาจจะกล่าวได้ว่า การฆ่าพี่ชายคุเนก็องเปรียบเสมือนเป็นการทำลายค่านิยมที่ผิดในเรื่องชนชั้น

การสอดแทรกชีวิตความเป็นอยู่ที่กรุงปารีสในนวนิยายเรื่องนี้ ทำให้ผู้อ่านได้รู้จักลักษณะสังคมเมืองและบทบาทของอำนาจเงินตรา ความงดงามหรูหราของกรุงปารีสและความเป็นผู้ดีมีมารยาทของชาวฝรั่งเศส เป็นเพียงความงามเปลือกนอกที่บดบังความไม่จริงใจ ความประสงค์ร้าย และความหลอกลวงไว้ภายใน ปารีสเป็นตัวอย่างสังคมของคนแข็งแกร่งที่เอารัดเอาเปรียบคนอ่อนแอ คนเจ้าเล่ห์เอารัดเอาเปรียบคนซื่อ และในสังคมเมืองที่เจริญทางวัตถุและอารยธรรมนี้ อำนาจทางสังคมคือ เงินตรา เงินซื้อทุกอย่างได้ เงินทำให้อยู่เหนือผู้อื่น ก็องดิดก็ได้รับอิทธิพลจากค่านิยมนี้มาก่อน จึงได้ลาจากเอลโดราโดเมืองสวรรค์ที่ดีพร้อม "ถ้าเราอยู่ที่นี่ดีต่อไป เราก็จะเหมือนคนอื่น ถ้าเรากลับไปในโลกของเราเพียงแกะ ๑๒ ตัว บรรทุกก้อนหินจากเอลโดราโด เราก็จะร่ำรวยมากกว่ากษัตริย์ทั้งหมดรวมกันเสียอีก เราไม่ต้องหวาดกลัวพระที่ตัดสินคดีอีกแล้ว เราสามารถจะเอาตัวคุณคุเนก็องกลับคืนมาได้อย่างสบาย"[๑๒] ก็องดิดเองก็ได้ประจักษ์ชัดว่า เงินมีอำนาจมาก เมื่อเขาล้มป่วยที่กรุงปารีส ทุกคนที่รู้ว่าเขารวยต่างเสนอตัวเข้ามาช่วยเหลือมากมายจนกระทั่งมาแต็งเอ่ยขึ้นว่า "ฉันยังจำได้ เมื่อครั้งที่ป่วยที่กรุงปารีสในการเดินทางมาครั้งแรก ฉันยากจนมาก เพราะฉะนั้นไม่มีเพื่อน ไม่มีผู้ใจบุญ ไม่มีหมอ

---

[๑๐] Ibid., p. 39.

[๑๑] Ibid., p. 95.

[๑๒] Ibid , p. 114.

แล้วฉันก็หาย"[๑๓] เงินมีอิทธิพลมาก ทุกคนจึงอยากเป็นเจ้าของแม้จะหามาได้ด้วยวิธีที่ไม่ถูกต้องก็ตาม อย่างเช่น นักแสดงหญิงที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งสมรู้ร่วมคิดกับพระหลอกต้มก็องดิด

สังคมในอุดมคติ : เอลโดราโด

วอลแตร์ไม่ได้ดำเนินเรื่องให้ตัวละครเอกเผชิญชีวิตอยู่ในสังคมที่เลวร้ายบ่าเถื่อนเท่านั้น แต่เขาได้เสนอภาพสังคมตัวอย่างที่ร่มเย็นสงบสุข ปราศจากความขัดแย้งทางการเมืองและศาสนา เอลโดราโดเป็นสังคมที่สมบูรณ์แบบ ก็องดิดกล่าวว่า "ถ้าเพื่อนของเราปองกลอสได้มาเห็นเอลโดราโด เขาคงจะไม่บอกอีกต่อไปแล้วว่า ปราสาทแห่งทันเดอร์–เท็น-ทร็องดีที่สุดในโลก"[๑๔]

เอลโดราโดไม่มีลักษณะของสังคมเมือง ประชาชนไม่ได้เห็นค่าของความร่ำรวยทางวัตถุ เงินทองหรือเพชรพลอยจึงไม่มีบทบาทสำคัญในชีวิต เช่น ก็องดิดประหลาดใจมาก เมื่อเห็นเด็กนักเรียนที่เขาเข้าใจผิดว่าเป็นโอรสธิดากษัตริย์กำลังเล่นก้อนหินอยู่ ก้อนหินเหล่านั้นคือ ทอง และเพชรพลอย ความสุขในเอลโดราโดเป็นความสุขที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเรียบง่ายและซื่อตรง ความเจริญรุ่งเรืองที่แท้จริงของเมืองนั้นไม่ใช่มาจากเงินทอง แต่มาจากความเจริญทางจิตใจและสติปัญญาของพลเมืองที่ชี้นำสังคมเป็นสังคมที่มีอารยธรรมสูงตามอุดมคติของวอลแตร์

ที่เอลโดราโดทุกคนเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม เป็นสังคมแห่งเสรีภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรม ไม่มีปัญหาในการปกครองบ้านเมือง ก็องดิดจึงไม่พบสถาบันที่ใช้ตัดสินและลงโทษคนกระทำผิด "ก็องดิดขอเยี่ยมชมศาลยุติธรรมและรัฐสภาแต่ได้รับคำตอบว่า ไม่มีสถานที่เหล่านั้น และเราไม่เคยฟ้องร้องเลย ก็องดิดถามอีกว่าไม่มีเรือนจำนักโทษหรือ ก็ได้รับคำตอบว่า ไม่มี"[๑๕] แม้แต่การเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ก็ไม่มีพิธีรีตรอง ทุกอย่างเรียบง่ายเป็นกันเอง "ข้าราชการระดับผู้ใหญ่ตอบว่าประเพณีนิยม คือ สวมกอดแล้วจูบแก้มทั้งสองข้าง"[๑๖]

---

๑๓ Ibid., p. 132.

๑๔ Ibid., p. 110.

๑๕ Ibid , p. 112-113.

๑๖ Ibid., p. 112.

ที่เมืองนี้มีเสรีภาพทางศาสนา ไม่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น วอลแตร์เสนอศาสนาแนวธรรมชาติที่ปราศจากพิษภัย "ชายชราก่าวขึ้น สหายรักทั้งหลาย เราทุกคนคือพระกษัตริย์และหัวหน้าครอบครัวทุกคนร้องเพลงสวดทุก ๆ เช้า"[๑๗] ไม่มีพระที่คลั่งศาสนาหรือแม้แต่พระที่แสวงหาอำนาจ "อะไรนะคุณ ไม่มีพระที่สอนศาสนา ที่โต้เถียงที่ปกครองบ้านเมือง ที่ทำสิ่งเลวร้าย และสั่งให้เผาคนที่มีความคิดเห็นตรงกันข้ามหรือ ชายชราตอบ เราคงบ้าแน่ เรามีความคิดเห็นเหมือนกัน เราไม่เข้าใจเรื่องที่คุณพูดเกี่ยวกับพระของคุณ"[๑๘] กล่าวได้ว่าวอลแตร์เสนอภาพพจน์ที่ดีของสังคมตัวอย่าง และสร้างค่านิยมที่ถูกต้องให้แก่สังคม

ก็องดิดกับการแสวงหาความหมายของชีวิต

ผลงานวรรณกรรมระยะแรกของวอลแตร์สะท้อนแนวคิดมองโลกในแง่ดี เขาคัดค้านการมองโลกในแง่ร้ายของพระนิกายเยซูอิต

แต่ภัยพิบัติอันเกิดจากแผ่นดินไหวที่เมืองลิสบอน[๑๙] และความหายนะจากสงคราม ๗ ปี[๒๐] นั้น ร้ายแรงเกินกว่าที่วอลแตร์จะยอมรับว่าทุกอย่างดี วอลแตร์จึงประพันธ์นวนิยายเรื่อง *ก็องดิด* เพื่อต่อต้านแนวคิดมองโลกในแง่ดี (Optimisme) ของไลบ์นิซ (Leibnitz)[๒๑] นักปราชญ์ในยุค

---

๑๗ Ibid., p. 110.

๑๘ Ibid., p. 110.

๑๙ แผ่นดินไหวครั้งใหญ่เกิดขึ้นติดต่อกัน ๒ ครั้ง ที่เมืองลิสบอน ประเทศโปรตุเกส เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๕๕ สร้างความตื่นตระหนกไปทั่วยุโรป มีเหยื่อผู้เคราะห์ร้ายมากกว่า ๒ หมื่นคน

๒๐ สงคราม ๗ ปี (ค.ศ. ๑๗๕๖–๑๗๖๓) เป็นสงครามนองเลือดระหว่างประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศส ประเทศฝรั่งเศสเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และต้องสูญเสียอาณานิคมแคนาดาให้แก่ประเทศอังกฤษ

๒๑ ไลบ์นิซ เป็นนักปราชญ์ชาวเยอรมันในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เจ้าของลัทธิมองโลกในแง่ดี "ทุกอย่างดีในโลกที่ดีที่สุด" เขาเชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าสมบูรณ์แบบและดีพร้อมที่สุด สรรพสิ่งทั้งหลายมิอาจเทียบได้ แต่อย่างไรก็ตามในการสร้างโลก พระองค์ได้สร้างโลกที่ดีเท่าที่จะเป็นไปได้

นั้น วอลแตร์ต้องการจะบอกกับผู้อ่านว่า ในโลกที่เลวร้ายและสับสนวุ่นวายนี้ มนุษย์ไม่สามารถจะมีชีวิตอยู่ได้จากการมองโลกในแง่ดีเท่านั้น แต่มีด้านไม่ดีที่มนุษย์ต้องยอมรับและปรับตัวเองให้คุ้นเคย และสามารถทนอยู่ได้

ก็องดิดเป็นตัวละครเอกที่วอลแตร์สร้างขึ้นมา เพื่อให้พิสูจน์ว่าทฤษฎีมองโลกในแง่ดีนั้นไร้แก่นสาร แต่เนื่องจากก็องดิดได้รับการปลูกฝังเรื่องการมองโลกในแง่ดีอย่างเหนียวแน่นตั้งแต่เด็กจากปองกลอส ปรัชญานี้จึงขัดกันการพัฒนาความคิดของก็องดิดและเป็นอุปสรรคในการแสวงหาสัจธรรมของชีวิต ก็องดิดต้องเดินทางผจญภัยและใช้เวลานานในการสั่งสมประสบการณ์ และประสบการณ์ที่ได้รับก็ช่วยให้เขาสามารถลบล้างทฤษฎีมองโลกในแง่ดีได้สำเร็จ

วอลแตร์บรรยายความทุกข์เข็ญของมนุษย์ที่เกิดจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ แผ่นดินไหวที่เมืองลิสบอนทำให้ผู้คน ทุกเพศทุกวัยทั้งคนดีคนเลวล้มตายเป็นจำนวนมาก บ้านเรือนพังพินาศ วอลแตร์ต้องการชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างความเป็นจริงกับทฤษฎีเป็นความเปล่าประโยชน์ที่ยึดติดอยู่กับทฤษฎี จนละเลยสภาพความเป็นจริงปัจจุบันดังเช่นกรณีของปองกลอส เมื่อก็องดิดได้รับบาดเจ็บและขอความช่วยเหลือจากปองกลอส แทนที่จะสนใจกลับพูดแต่ทฤษฎีเหตุและผล ปองกลอสเป็นเสมือนเครื่องจักรที่ให้เหตุผลปราศจากชีวิตจิตใจ “อนิจจา ขอเหล้าไวน์ และน้ำมันให้ผมเถอะ ผมจะตายอยู่แล้ว ปองกลอสตอบว่า แผ่นดินไหวไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่ เมื่อปีที่แล้วเมืองลีมาในอเมริกาก็เกิดแผ่นดินไหวในทำนองเดียวกัน สาเหตุเดียวกัน ผลเหมือนกัน คงมีทางไหลของกำมะถันใต้ดินจากเมืองลีมาถึงเมืองลิสบอนแน่นอน ไม่มีข้อสันนิษฐานใดที่ใกล้เคียงข้อเท็จจริงได้เท่านี้อีกแล้ว แต่เห็นแก่พระเจ้าเถอะขอน้ำมันและเหล้าไวน์ผมหน่อย ปองกลอสพูดว่า อะไรที่ว่าใกล้เคียง ฉันขอยืนยันว่าข้อเท็จจริงนี้ได้พิสูจน์แล้ว”[๒๒]

วอลแตร์ประณามสงครามว่า ไร้สาระและนำมาแต่ความสยดสยองน่าสะพึงกลัว ตามกฎของสงครามไม่มีความเมตตาปราณี คนบริสุทธิ์ตกเป็นเหยื่อของสงคราม ผู้ที่ได้รับชัยชนะหรือที่ได้รับยกย่องว่าเป็นวีรบุรุษก็คืออาชญากรที่เข่นฆ่าทำลายฝ่ายศัตรูให้พินาศย่อยยับลงไป เขาประชดสงครามว่า เป็น

---

๒๒ Voltaire, *Candide*, p. 58.

วีรกรรมสังหารหมู่ และประเพณีการทำสงครามที่วอลแตร์เหยียดหยามคือการร้องเพลงปลุกใจก่อนทำสงครามและหลังชัยชนะก็ร้องเพลงขอบคุณพระเจ้า เขาได้บรรยายสภาพที่น่าเกลียดน่ากลัวของผู้ที่สังเวยชีวิตให้กับสงครามอย่างเด่นชัด "เป็นหมู่บ้านอาบาร์ที่ชาวบุลกาเรียเผาตามกฎสากล ที่นี่ชายชราที่ถูกแทงมองภรรยาของเขาที่ถูกเชือดคอในขณะที่อุ้มลูกไว้กับอกซึ่งเปรอะเปื้อนเลือด ที่นั่นเด็กสาวถูกคว้านท้องหลังจากที่พวกบุลกาเรียข่มขืน คนอื่นที่ถูกเผาครึ่งตัวร้องขอให้ฆ่าเขาให้ตาย มันสมองกระจายเกลื่อนกลาดบนพื้นดินอยู่ข้าง ๆ แขนขาที่ถูกตัด"[๒๓] ถ้าการฆาตกรรมหมู่เป็นกฎ ความคิดว่า ทุกอย่างดีคงไร้ความหมาย และที่กล่าวว่าทุกอย่างดีที่สุดในโลกนี้ ก็คงเป็นเพียงการปลอบใจชั่วคราวเท่านั้น

หนังสือ *ก็องดิด* มิได้เน้นถึงความทุกข์ที่เกิดจากเหตุภายนอกเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับความทุกข์ที่เกิดจากมนุษย์เอง มนุษย์มีความทุกข์เนื่องจากความยากจน ความชั่ว และความเบื่อหน่าย วอลแตร์สร้าง มาร์แต็ง (Martin) เป็นนักปราชญ์ผู้มองโลกในแง่ร้ายขึ้นมาต่อต้านปองกลอสผู้มองโลกในแง่ดี มาแต็งผ่านประสบการณ์ที่ขมขื่นมาตลอด เขาจึงเข้าใจความทุกข์ของมนุษย์เป็นอย่างดี "ฉันแทบจะไม่เคยพบเห็นเมืองไหนที่ไม่ปรารถนาจะเห็นอีกเมืองหนึ่งพังพินาศลงไป หรือครอบครัวใดที่ไม่อยากจะทำลายล้างอีกครอบครัวหนึ่ง ทุกหนทุกแห่งคนอ่อนแอเกลียดกลัวผู้มีอำนาจและต่อหน้าก็ประจบสอพลอ ผู้มีอำนาจปฏิบัติกับพวกอ่อนแอราวกับฝูงสัตว์ที่จะขายทั้งขนและเนื้อ อาชญากรสงครามนับล้านที่เดินทัพจากสุดทวีปยุโรปไปอีกทวีปหนึ่งไปก่ออาชญากรรม และปล้นสดมภ์อย่างมีระเบียบวินัยเพื่อเอาขนมปังมากิน เพราะไม่มีอาชีพใดที่ซื่อสัตย์กว่านี้แล้ว ในเมืองที่ดูเหมือนจะมีสันติสุข และมีศิลปะวิทยาการเจริญก้าวหน้าผู้คนทุกข์ทรมานจากความอยากได้ ความห่วงใย และความวิตกกังวลมากกว่าเมืองที่ประสบภัยพิบัติเสียอีก ความทุกข์ที่ซ่อนเร้นภายในใจแต่ละคนร้ายกาจยิ่งกว่าสภาพตกทุกข์ได้ยากจากสาธารณชน"[๒๔]

ในเรื่องผู้อ่านจะพบว่าความเบื่อหน่ายเป็นศัตรูที่น่ากลัวที่สุดและเป็นสาเหตุสำคัญ

---

[๒๓] Ibid., p. 48.

[๒๔] Ibid., p. 126.

ที่ทำให้เกิดความทุกข์มากที่สุด ดังจะเห็นได้จากคำพูดของหญิงชรา "ฉันอยากจะรู้ว่าอะไรเลวร้ายกว่ากัน การถูกข่มขืนสัก ๑๐๐ ครั้งจากโจรสลัดนิโกร สะโพกถูกหัก ถูกทุบตีจากพวกบุลกาเรีย ถูกเฆี่ยน และถูกแขวนคอในพิธีบูชายัญ ถูกชำแหละร่างกาย และก็ต้องมาพายเรือ เป็นความทุกข์ที่เราทุกคนประสบมาแล้ว หรือการอยู่ที่นี่โดยไม่ได้ทำอะไรเลย"[๒๕]

มีตัวละครตัวหนึ่งซึ่งเป็นตัวแทนของผู้มีคุณธรรมอย่างแท้จริง คือ ฌัค (Jacques) เป็นคนธรรมดาที่นับถือนิกายโปรแตสแตนท์ เอื้อเฟื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ที่ยากไร้ เขาให้ความช่วยเหลือก็องดิดอย่างจริงใจ ฌัคทำจริงมิได้ดีแต่พูดอย่างปองกลอส ประสบการณ์ทำให้ฌัคตระหนักดีว่า มนุษย์ไม่ได้เกิดมาเลวและเห็นแก่ตัวแต่กลายเป็นเช่นนั้นเพราะความเจริญทางอารยธรรม "เขากล่าวว่ามนุษย์ทำให้ธรรมชาติเสื่อมลง มนุษย์ไม่ได้เกิดมาเป็นหมาป่า แต่ได้กลายเป็นหมาป่า พระผู้เป็นเจ้ามิได้ทรงประทานบึนใหญ่ ๘๐ กระบอก มิได้ทรงประทานดาบปลายปืน มนุษย์ทำดาบปลายปืน และปืนใหญ่ขึ้นเอง เพื่อทำลายล้างกัน"[๒๖] และฌัคคิดว่า มนุษย์เกิดมาเท่าเทียมกัน เขาจึงช่วยเหลือกลาสีเลวผู้หนึ่งด้วย เขาช่วยชายผู้นี้จากการพลัดตกเรือ แต่ในที่สุดฌัคกลับเป็นฝ่ายถูกผลักตกทะเล คนดีจมน้ำตาย คนชั่วกลับรอดชีวิต จึงกล่าวได้ว่า ความชั่วร้ายหาใช่เกิดจากเหตุภายนอกเท่านั้น แต่มาจากตัวมนุษย์เองด้วย

ก็องดิดเป็นตัวละครตัวเดียวที่ผู้อ่านจะเห็นพัฒนาการทางความคิดอย่างชัดเจนตามทัศนะของวอลแตร์การจะเรียนรู้อะไรสักอย่างควรเริ่มจากประสบการณ์ และประสบการณ์ได้ช่วยให้ก็องดิดเข้าใจชีวิตมากขึ้น มองทุกอย่างตามความเป็นจริง เขาเรียนรู้ว่าชีวิตเลวร้าย และโลกไร้แก่นสารซึ่งตรงกันข้ามกับคำสอนของปองกลอส การที่ก็องดิดมองโลกในแง่ดีในระยะต้นทำให้เขามิได้ระวังตัวตกเป็นเหยื่อของคนชั่วโดยตลอด

ก็องดิดไม่ได้ถูกเลี้ยงดูมาให้ตัดสินใจอะไรด้วยตนเอง เขาจะเป็นฝ่ายรับรู้มากกว่าเป็นฝ่ายแสดงความคิด ทุกครั้งที่เขาพบเห็นเหตุการณ์ที่เลวร้ายซึ่งไม่คาดคิดมาก่อน ก็องดิดจะประหลาดใจและตั้งคำถามโดยไม่ได้พยายามคิดหรือไตร่ตรองแล้วหาคำตอบด้วย

---

[๒๕] Ibid., p. 180.

[๒๖] Ibid., p. 55.

ตนเอง มาแต็งมักจะเป็นผู้ช่วยหาคำอธิบาย เพราะว่าก็องดิดค่อนข้างจะมองอะไรแต่เพียงผิวเผินเท่านั้น เช่น ก็องดิดไม่สามารถเข้าใจลึกซึ้งถึงความทุกข์ที่เกิดภายในใจมนุษย์ "ก็องดิดกล่าวกับมาแต็ง ถ้าเช่นนั้นคุณคงเห็นด้วยว่าคนนั้นเป็นคนที่มีความสุขที่สุด เพราะเขาอยู่เหนือทุกสิ่งที่เขาเป็นเจ้าของ มาแต็งกล่าว คุณไม่เห็นหรือว่า เขาเบื่อทุกสิ่งที่เขาเป็นเจ้าของ เปลโตพูดไว้นานมาแล้วว่ากระเพาะอาหารที่ดีที่สุด ไม่ใช่กระเพาะที่ปฏิเสธอาหารทุกชนิด"[๒๗] อย่างไรก็ตาม ก็องดิดซึ่งเคยมีโลกทัศน์ที่แคบ เพราะมองทุกอย่างตามแนวคิดของปองกลอส ก็เริ่มมีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น มองชีวิตอีกแง่มุมหนึ่งตามทัศนะของมาแต็ง

สิ่งที่กระตุ้นให้ก็องดิดต้องใคร่ครวญอย่างหนัก จนกระทั่งคัดค้านคำสอนของปองกลอสคือสภาพอันน่าเวทนาของนิโกร "ก็องดิดตะโกนบอกตัวเอง โอ้ปองกลอส คุณคงคิดไม่ถึงเรื่องความสยดสยองเลวร้ายอย่างนี้ ผมคงจะต้องปฏิเสธการมองโลกในแง่ดีของคุณในที่สุด"[๒๘] ก็องดิดมีความเป็นตัวของตัวเอง และสามารถสลัดพันธนาการทางความคิดจากปองกลอส

แต่ปองกลอสผู้เป็นอาจารย์นั้นต่างจากก็องดิด ไม่เคยเปลี่ยนแปลงทัศนคติยังคงฝังแน่นอยู่กับแนวคิดมองโลกในแง่ดีอย่างไม่หวั่นไหว แม้จะได้ประสบเคราะห์กรรมที่โหดร้าย "ก็องดิดกล่าวกับปองกลอสว่า ปองกลอสเพื่อนรัก คุณถูกแขวนคอ ถูกชำแหละร่างกาย ถูกทุบตี และต้องมาพายเรืออย่างนี้ คุณยังคิดอยู่เสมอว่า ทุกอย่างดีที่สุดในโลกอีกหรือ ปองกลอสตอบว่า ฉันมีความรู้สึกเหมือนเดิมเสมอ เพราะฉันเป็นนักปราชญ์ เป็นการไม่เหมาะสมที่จะถอนคำพูดตัวเอง"[๒๙]

มาทำสวนของเรากันเถิด (Il faut cultiver notre jardin)

แม้วอลแตร์เสนอภาพเลวร้ายของชีวิตเกือบจะทุกตอนใน*ก็องดิด* แต่เขาไม่ได้ต้องการให้มนุษย์มองโลกในแง่ไม่ดีแล้วท้อแท้สิ้นหวัง วอลแตร์ต้องการให้มนุษย์มีความหวังในชีวิตและสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตต่อไปอย่างสงบสุขคือ งาน ก็องดิด

---

[๒๗] Ibid., pp. 162.

[๒๘] Ibid., pp. 118.

[๒๙] Ibid., pp. 176-177.

ย้ำอยู่ประโยคหนึ่งในตอนจบของเรื่องคือ "มาทำสวนของเรากันเถิด"[๓๐] มนุษย์เกิดมาเพื่อกระทำมิใช่พูดหรือคอยให้เหตุผล ทุกคนต้องทำงาน ทำงานตามความสามารถของตน เพราะงานนั้นแก้ทุกข์ ช่วยให้พ้นจากความเลวร้ายทั้งสามคือ ความเบื่อหน่าย ความชั่ว และความยากจน เมื่อมนุษย์อุทิศตัวอย่างเต็มที่ให้กับงานแล้ว จะไม่มีเวลาที่จะเบื่อหน่าย หรือไปคิดสิ่งเลวร้าย และช่วยให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น งานจะสร้างศักดิ์ศรีให้แก่มนุษย์

ตัวละครทุกตัวของวอลแตร์อยู่ในสภาพสิ้นเนื้อประดาตัว แต่เขาได้เริ่มชีวิตใหม่ด้วยการทำงาน เป็นการสร้างค่าของคน เช่น คุเนก็องที่แสนน่าเกลียด และอารมณ์ร้าย ก็เริ่มมีจิตใจดีขึ้น เป็นคนมีค่าเพราะทำงาน เป็นคนทำขนมผีมือเยี่ยม หญิงชราก็หายหงุดหงิด ทำตัวเป็นประโยชน์ รับผิดชอบเรื่องซักรีดเสื้อผ้า ส่วนซีโรเฟล (Giro flée) คนเสเพลก็กลับตัวเป็นคนดี เก่งในงานช่างไม้ ตัวละครเหล่านี้ไม่ได้วิงวอนขอความช่วยเหลือจากพระผู้เป็นเจ้า หากพยายามช่วยเหลือตัวเอง และหลุดพ้นจากความชั่วร้ายด้วยตนเอง

เราอาจตีความสรุปได้อีกแง่หนึ่งว่า การทำสวน (cultiver) ของก็องดิดในตอนจบคือทำงานโดยไม่ต้องให้เหตุผล และสวน (le jardin) คือสังคม เป็นสังคมที่มุ่งสร้างสรรค์แต่สิ่งที่ดีงาม มีคุณประโยชน์ เป็นสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเรียบง่าย ต่างจากสังคมเมืองที่เต็มไปด้วยความชั่วร้าย สวนที่ก็องดิดสร้างขึ้นจึงเป็นสังคมจริงที่สนองตอบความฝัน และทดแทนโลกจำลองเอลโดราโด ก็องดิดเป็นผู้นำที่ดีของสังคม สภาพของก็องดิดที่นี่ต่างจากที่เอลโดราโด เพราะที่เอลโดราโด เขาเป็นฝ่ายรับความสุขจากสังคมนั้น แต่ที่นี่ก็องดิดเป็นฝ่ายที่สร้างความสุขให้เกิดขึ้น สังคมของก็องดิดไม่ได้ผูกพันอยู่กับความร่ำรวยทางวัตถุ ทุกคนขยันทำงาน ไม่ใช่เงินตรานำหน้าการทำงาน แต่เป็นปัญญาที่นำหน้าการทำงาน จึงถือได้ว่าเป็นความสมบูรณ์แบบทางอารยธรรม

กว่าก็องดิดตัวละครเอกของวอลแตร์จะพบความหมายที่แท้จริงของชีวิต เขาก็อยู่ในสภาพที่หมดตัว ไม่มีอะไรเหลือเลย นอกจากที่ดินผืนหนึ่ง ความร่ำรวยทางวัตถุที่เคยมีก็ค่อย ๆ สลายไปจนหมดสิ้น แต่สิ่งที่เข้ามาแทนที่ และค่อย ๆ พัฒนาขึ้นตามประสบ

---

[๓๐] Ibid., p. 184.

การณ์คือสติปัญญา ก็องดิดเกิดความสว่างทางปัญญาจนกระทั่งแก้ไขปัญหาชีวิตได้ เขาหลุดพ้นจากทฤษฎีมองโลกในแง่ดีของปองกลอสและหาทางออกที่งดงามให้กับการมองโลกในแง่ร้าย

แม้นวนิยายเรื่องก็องดิดจะไม่ใช่นวนิยายร่วมสมัยก็ตาม แต่แนวความคิดทางสังคม ทัศนคติในการมองโลก และปรัชญาชีวิตที่แฝงอยู่ ยังมีคุณค่าเพียงพอที่จะนำมาเป็นบทเรียนในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันได้ ◉

บรรณานุกรม

ACHER Lionel et BRUNEL Pierre, *Approches Littéraires*, Bordas, Paris, 1976.

CASTEX P.-G.,- SURER P., *mamuel des Etudes litteraires françaises XVIIIe siècle* librairie Hachette, 1966,

CHASSANG A. et SENNINGER CH., *Points de vue et références XVIII^é siècle*, Librairie Hachette, Paris, 1966

COUTY D., *Candide*, Librairie Larousse, Paris, 1970.

EWALD François, *Magazine Littéraire : Voltaire*, Paris, 1987.

GAILLARD Pol, *Profil d'une oeuvre : Candide Voltaire*, Hatier, Paris, 1972.

LAGARD André, MICHAEL, Laurant, *XVIII siécle Les Grands Auteurs Français du Programme*, Bordas, 1970,

VERNIERE Paul, *Voltaire : Candide*, Librairie Marcel Didier, Paris, 1972.

VOLTAIRE, *Candide*, Bordas, Paris, 1979.

VOLTAIRE, *Candide*, Nouveaux Classiques illustrés, Hachette, 1976.

ไชยชนะ เจริญ, ประวัติศาสตร์สากลสมัยใหม่, อมรการพิมพ์, กรุงเทพ, 2513.

ประชากุล นพพร, ชีวิตและงานของวอลแตร์, วารสารธรรมศาสตร์ 2525.